

DEKLINABIDEAZ

Bergara, 1978 - IX - 7

Irigoyen, A.

Desinentziak edo posposizioak:

GRAMATIKAZKOAK: Hartzen dituztenek berboarekin numerozko edo pertsonazko konkordantzia egin behar dute, plurala eta lehenengo pertsona eta bigarrena markatuak direla. Desinentziek edo posposizioek berez ez dute ez numerorik ez pertsonarik markatzen.

Nominatiboa	—
Ergatiboa	-k
Datiboa	-(r)i (a)
Partitiboa	-(r)ik (b)

Nominalizatzaile diren kasuak:

Genitibo edutezkoa	-(r)en / -(r)e (d)
Genitibo leku denborazkoa	-ko / -tako (e)

Berboari begira erabiltzen diren kasuak, konkordantziarik eragiten ez dutela:

Instrumentala	-z / -zaz (f)
Soziatiboa edo komitatiboa	-(r)ekin (g)
Motibatiboa	-(r)engatik, -gatik / -(a)rren (h)
Destinatiboa	-(r)entzat / -(r)endako (i)
Prolatiboa	-tzat (j)

Leku denborazkoak

Inesiboa	-n / -tan (k)
Elatiboa edo ablatiboa	-tik / -tatik // -(r)ik / -tarik (l)
Adlatiboa	-(r)a / -tara (ll)
Adlatibo bukatuzkoa	-(r)aino / -taraino // -ino (m)
Adlatibo bide zuzenezkoa	-(r)antz / -tarantz // -(r)at / -tarat (n)
Adlatibo destinatiboa	-(r)ako / -tarako } (ñ)
Destinatiboa	

*Desinentzia edo posposizioak artikululu gradu gabekoa izen
sintagmaren mugatzaile denean*

	Artikulu singularraz	Artikulu pluralaz
Nominatiboa	-a- \emptyset	-ak- \emptyset
Ergatiboa	-a-k	-ek / -ak
Datiboa	-a-ri	-ei < -eg-i
Partitiboa	—	—
Genitibo edutezkoa	-a-ren	-en < *-eg-en
Genitibo leku denborazkoa	- \emptyset -ko	-etako < *-eg-tako
Instrumentala	-a-z	-ez < *-eg-(e)-z
Soziatiboa edo komitatiboa	-a-rekin	-ekin
Motibatiboa	-a-(ren)gatik / -a-rren	-ak-(g)atik, -eg-(g)atik / -engatik
Destinatiboa	-a-rentzat / -a-rendako	-entzat / -endako
Prolatiboa	—	—
Inesiboa	-a-n	-etan < *-eg-tan
Elatiboa edo ablatiboa	- \emptyset -tik / - \emptyset -(r)ik	-etarik < *-eg-tarik / -etatik < *-eg-tatik
Adlatiboa	- \emptyset -ra	-etara < *-eg-tara
Adlatibo bukatuzkoa	- \emptyset -raino	-etaraino < *-eg-taraino
Adlatibo bide zuzenezkoa	- \emptyset -rantz	-etarantz < *-eg-tarantz
Adlatibo destinatiboa	- \emptyset -rako	-etarako < *-eg-tarako
Destinatiboa	- \emptyset -ko	-etako < *-eg-tako

Desinentzia edo posposizioak artikulatu gradu hurbilekoa izen sintagmaren mugatzaile denean

	Artikulu singularraz	Artikulu pluralaz
Nominatiboa	-o(r)-Ø / -ori // -au-Ø / -ori-Ø	-ok-Ø
Ergatiboa	-on-(e)-k / -orr-(e)-k	-ok
Datiboa	-or-i // -on-i / -orr-i	-oi < -og-i
Partitiboa	—	—
Genitibo edutezkoa	-on-en / -orr-en	-on < *-og-en
Genitibo leku denborazkoa	-Ø-ko (markatu gabea)	-otako < *-og-tako
Instrumentala	-on-(e)-z / -orr-(e)-z	-oz < *-og-(e)-z
Soziatiboa edo komitatiboa	-on-e-kin / -orr-e-kin	-okin
Motibatiboa	-on-e-gatik / -orr-e-gatik	-ok-(g)atik / -ongatik
Destinatiboa	-on-en-tzat / -orr-en-tzat	-ontzat / -ondako
Prolatiboa	—	—
Inesiboa	-o-n	-otan < *-og-tan
Elatiboa edo ablatiboa	-Ø-tik / -Ø-(r)ik (markatu gabea)	-otarik < *-og-tarik / -otatik < *-og-tatik
Ablatiboa	-Ø-ra	-otara < *-og-tara
Ablatibo bukatuzkoa	-Ø-raino	-otaraino < *-og-taraino
Ablatibo bide zuzenezkoa	-Ø-rantz	-otarantz < *-og-tarantz
Ablatibo destinatiboa	-Ø-rako	-otarako < *-og-tarako
Destinatiboa	-Ø-ko	-otako < *-og-tako

Oharra: Artikulu singular gradu hurbilekoz gure literaturan erabili izan direnak estabiltate gutxiz mogitu dira, inesiboa kasukoa kenduz gero, eta nolabait baita nominatibo kasukoa ere, era bietan eta bereziki bigarrenkoa eta segidakoak.

*Leku denborazko kasuak bizidunaren zentzua duen sustantibo-
boz osaturikako izen sintagmei edo pertsona seinalatzaileei
eransten zaizkienean:*

Inesiboa	-gan
Elatiboa edo ablatiboa	-ganik / -gandik
Adlatiboa	-gana
Adlatibo bukatuzkoa	-ganaino
Adlatibo bide zuzenezkoa	-ganantz / -ganat
Adlatibo destinatiboa	-ganako

Oharrak: Desinentzien aurreko -gan elementua genitibo edutezkoaren gainean eraikia joan daiteke edo ez: *çuen gure-ganaco charitatez*, Leiz., Corinthianoe. II, VIII, 7; *Çutan dago beqhatoren sperança gucia / Ni çugana nyatorqueçu beqhatore handia*, Etxep., "Doctrina Christiana, Andredona Maria", 2; *harengana*, Leiz., S. Ioan, X, 41; *Iesusgana*, id. S. Ioan, III, 2.

Ifarraldean *baita*- elementua ere erabiltzen da zenbait egitura berezitan, hala nola, *errege baitarik*, Nafarroako XV-garren mendeko karta batean datorrenez; *ni baithan sinhes-ten duena*, Leiz., S. Ioan, XI, 25.

Ifarraldean, gainera, pertsona seinalatzeekin -tan inesiboa erantsirik baliatzen dira. Horrela Hegoaldean *nigan, zugan* eta abar esaten dugun bitartean Ifarraldean *eçagut eta sinhets deçaçuen ecen Aita nitan dela eta ni hartan* esaten dute. *Çutan* gorago ikusi dugu Etxepare-ren exenpluan.

Hala ere seinalatu beharra dago bizidunaren zentzua duen izen sintagma edo seinalatzaile orok ez duela beti elementu hau, -gan alegia, hartzen, direlako desinentziak atxikitzeko. Batez ere hori pluralean gertatzen da: *Iuduetaric anhitz ethor citecen Marthagana eta Mariagana*, Leiz., S. Ioan, XI, 19; *ilkiric bada deabruac guiçónaganic sar citecen vrdetara*, id., S. Lvc., VIII, 33. Baina bestelakoetan ere badira: *igorri vkan du Iaincoac bere Semea emaztetic eguina*, id., *Galatianoe*. IIII, 4; *ecen berac baçaquian cer cen guiçonean*, id., S. Ioan, II, 25.

Hegoaldean ere artzainak ardietara joateaz mintzatzen dira, eta ez dut uste otsotik txakurrera aldatzea ez dela erra-

za adierazi nahi badugu *otsoaganik txakurragana* esan deza-kegunik, beste zerbait ulertuko bailigukete, hau da, txoria otsoaganik txakurragana joan dela egan, esaterako. Eta txakurretik txakurrera alde handia dagoela esateko ez genuke hautatuko *txakurraganik txakurragana*, ez baita berdin. Eta pertsonen mintzatzen ari garela edonoiz entzuten dugu Bizkaian zuetariko bat edo beste behar bada ez datorrela bat entzuten duen guztiaz, baina ohiturik gaude eritzi desberdinak izatera. Inoiz ene lengusu bati txoritan doala ere aditu diot, edonork esango lukeenez, baina ez zen txoriakana joan, txoriak atrapatzen baino. *Peru Abarca*-n badugu: *gorde biar zaree nescatilletaric*, ed. 1881, 107 orr.

Izan ere, alderdi batera utzirik Bonaparte-ren denboratik hona iragan den eritzia, hau da, *-gan* erdarazko *ca* delakotik datorrela, *casa* hitzaren laburpena alegia, frantseseko *chez* bezala erabili omen zena, ene eritziz *-gan* delakoaren jatorrian *gan* sustantiboa, *gain* aldaera ere baduena eta lekua adierazten duena, dago, eta jatorrizko zentzu hori oraindik nolabait nabarmentzen zaio. Ikus Altube-k seinalatzen duenez eta bertara joanez noiz nahi entzun daitezkeen *amagañe* eta gisa horretako formak, *amagana* esan beharrean, eta baita Haranederren *Guzu izpirituala* liburua ere, *-gana* eta *-gaña* nahasirik darabiltzala. Jakina, *gan/gain* sustantiboa nondik heldu den zigur jakitera iristea ez da erraza, ordea.

Bizidunen zentzua dutenek absolutoki hartzen ez dutena genitibo leku denborazko pluralarekin ez doan eremu osoa da (1) eta *gan* dutela sekula ez dira agertzen. Horrek ez du esan nahi, ordea, edozein egituratan *-ko* delakoak, gramatikazko kasuak bakarrik alde batera utzirik, jadanik deklinaturikako edozein multzo ezin nominaliza dezakeenik, bizidunen zentzua izan edo ez izan. *Christengatico hersturetan* dsakar

¹ Lardizabal-ek, *Test.*, 361, eta bere lecuari sartu zan *anaya Antioco guizonc errebesena eta biurrienetacoa*, eta halakoak badakartza ere, Bizkaian Leizarragaren norma berbera erabilirik edonork *biurrienetariko*a, forma zaharragoa, esango luke, *zuetariko*a edo *arrantzaleetariko*a bezalatsu. Badirudi azkenengo hauen lekua betetzeko sortu dela beste egitura eta hori horrela baldin balitz, historia zaharrari begiratzen diogula, pluralarekin doan eremua ere ez duela hartu izan esan beharko genduke. Edozein modutan ere destinatiborako ez genduke inoiz pluraldunik erabiliko bizidunen zentzukoekin, adlatiboaren gainean eraikirikakoa ez baldin bada, ikus (ñ) nota. Hala ere zenbait alderditan *-tako* destinatibo zentzuan erabiliz gainera prolatibo zentzuan ere erabiltzen denez gero, *-tzat* delakoaren esan nahi berbera hartzen duela, bizidunen zentzukoekin ere agertzen da, ikus (j) nota.

Leizarraga-k, *Corinthianoe*. II, XII, 10; eta *gure çueçazco gloriatzea alde hunez vano eztén*, id., *Corinthianoe*. II, IX, 3. Mogel-ek *Peru Abarca-n amasei laucoco bana* ere badugu, ed. 1881, 132 orr.

a) Bokalaren atzean baldin badoa *-ri* forman agertzen da eta kontsonantearenean *-i* bezala. Berdin gertatzen da *-(r)ik*, *-(r)en/- (r)e*, *-(r)ekin*, *-(r)engatik*, *-(r)entzat/- (r)endako* desinentziekin ere eta beti ez bada ere zenbait egituratan baita *-(r)a*, *-(r)aino*, *-(r)antz* eta *-(r)ako* direlakoekin ere.

Cfr. *Yrezat naztoana besteri ez opaesi* 'lo que para ti no quieres no ofrezcas a otro', *Refr. Sent.*, n.º 470. *Egogui machini mantua, ta ez afari guertua* 'de suyo le está a Martín el manto y no la cena aparejada', *Refr. Sent.*, n.º 160.

b) Beti erabiltzen da izen sintagma mugatzaile gabekoei erantsirik. Sekula ere ez mugatzailek agertzen baldin bada, den esan nahirik lasaienekoa bada ere.

Cfr. *Azaga onic estau mandazaic* 'postrimería buena no la tiene mulatero', *Refr. Sent.*, n.º 302. *Asco da verbaric, ta equin dajogun aurrian oni*, Moguel, *Peru Abarca*, ed. 1881, 56 orr. *Eta hetan içan baita eta baita sciencia gucietan lettratu handiric*, Dechep., sarreran.

Lafon-ek seinalatu zuenez, "L'expression de l'auteur de l'action en basque", 194-195 orr., partitiboak aspaldiko garaien ablatiboaren balioa zuen. Horren aztarrenak Zubero-ko eta Bizkaiko euskalkietan bakarrik ez dira agertzen, ordea, beherago ikusiko dugunez.

d) Distribuzio konplementarioa dute. Pertsona seinalatzailleekin bereziki *-(r)e* erabiltzen da: *ene/nire*, *neure*, *hire*, *(h) eure*, *zure*, *zeure*, *gure*, *geure*. Soziatiboa ere *-(r)e* oinharri duela eraikitzen da. *Neure* eta halakoetan uste dut *neur-* dela lehen elementua, Bizkaia aldean azken kontsonantea erorik *neu* esaten badugu ere, *hau(r)*, *lau(r)* eta halakoetan gertatzen den bezala, cfr. *Neure onac neurc nahi ditut gozatu eta manaiatu*, Axul., 157 orr. eta *neuror*, Leiz., *Corinthianoe*. II, II, 1, *gueuroc*, id., *Apost. Acteac*, XXVII, 19, eta abar., *neur + k*, *neur + or*, *geur + ok* baitira. Bizkaian bertan ere *zeurok* dokumentatzen du Azkue-k, (B-a-o-tx), Añibarro-ren esanplu bat ipintzen duela, *Esku-lib*. 146-22.

Testo arkaiko batzutan ere *-re* agertzen da: *Lope jaun Ortire Semea* (1122-1131, *Irache*, n.º 123, bi aldiz), *Orcire*

çorita (1110, *Leire*, f. 272), baina *Orçiren çorita çaharra* (1284, Lacarra, *Vasconia Medieval*, San Sebastián 1957, 44 orr.). Etxepare-k ere badarabil: *Mossen Bernat Echeperere cantuya*, baina *Amore gogorraren despita*.

Ondore/ondoren bikoteetan fosilizaturik agiri dira bata eta bestea, baina bigarrena adberbio kutsuz ere erabil daiteke, agian azkenengo *-n* delakoak ematen dion inesibotasunagatik, eta Bizkaiko *ondorik* ablatiboa izango luke parean. Gogora ekar dezagun *-rean* Bizkaiko ablatibo zaharra, *-re + an*: *Ezconçea ta aguincea çeruaren jatorguz* 'el casamiento y mando del Cielo nos vienen', *Refr. Sent.*, n.º 232. *Ydia adare-rean ta ta guiçona hizerean* 'al buey del cuerno y al hombre de la palabra', *Refr. Sent.*, 378, azkenengo errefracueon *-rean* osorik agertzen dela, *-e-* epentetikoa dela medio, kontsonantearen ondoan, bestela inesiboaren zentzuz hartuko baitzen.

Bizkaiko euskalkiko hizkeretan edozein egituratarako *-en* forma hutsean ere agertzen da. Cfr. *Iauxi din ezcurra oroen suegur* 'el árbol que cae de todos leña de fuego', *Refr. Sent.*, n.º 198. *Amucozco buztana dauenac suen bildur* 'quien tiene cola de estopa al fuego teme', *Refr. Sent.*, n.º 324. Baina *Eder elaea goxean cantazean, enearen canteac jo nau biozean* 'en el canto de la mañana hermosa la golondrina, el canto de la mia me ha herido en el coraçon'm *Refr. Sent.*, n.º 517. Eta jakina, *nire, zure* eta abar.

e) Distribuzio konplementarioz erabiltzen dira. Izen propioetan, mugatzailerik ez dutela, beti *-ko* agertzen da kasu horretarako, hala nola *Bilboko kaleak, Igorrekoak*. Beste izen sintagmetan *-ko* eta *-tako* ager daitezke, zentzuaren aldetik artikululu singularrarekin zer ikusirik ez dutela.

Cfr. *Eta baldin vngui badaguieçue çuen vnguiguiley, cer esquer duqueçue? ecen vicitze gaichtotacoec-ere bere onhes-leac onhesten dituzté*, Leiz., *S. Lvc.*, VI, 33. *Gueroco berriac*, Lardizabal, *Test.*, ed. 18, 334 orr., *gero* hitzak, adberbioa den aldetik, artikulurik eta bestelako mugatzailerik hartzen ez duela, eta berdin gertatzen da *non, inon, noiz, hor, atzo, bihar* eta abar hitzekin ere. Gure artean, ordea, mendebal aldean, gorago aipatu den Leizarraga-ren testoan datorren *bicitze gaichtotacoec-ere* delakoa *bizitza gaiztokoak* ere gisakoa esango genduke zentzu berean, artikuluz mugatu nahi bagendu forma berbera erabilirik, hau da, mugatzaileduna eta mugatzaile gabea berezi gabe. Lekeition, esaterako —eta mendebal

aldean behintzat hala da edonon— *ate biko etxia*, *bi* numeralala mugatzaile duela, berdin itzuli daiteke erdarara '(la) (una) casa de dos puertas' zein 'la casa de las dos puertas', eta *iru ateko etxia* '(la) (una) casa de tres puertas' zein 'la casa de las tres puertas', eta inork ez du esaten **ate bitako etxia* ez **iru atetako etxia* (2), **urte bitako semia* edo **iru urtetako semia* ere esaten ez duen bezala, eta erabiltzeko modu hori agian tradizio zaharrari dagokio. Alabaina mundu guztiak *hiru etxetako atek* esaten du edo *hiru etxeetako atek* —Lekeition *iru etxietako atiak*—, artikulu plurala duela, eta ez **iru etxeko atiak*, 'hiru etxedun atek' ulertzeko arriskua izango bailuke logikaren aldetik bihurri samarra ez balitz. Lardizabal-ek ...*ezcondu zan amasei urteco nescach Ana ceritzan batequin dakar bere Test.*, ed. 18, 387 orr.

Gure artean, ordea, zenbait egituratan *-tako* erabiltzen da inolako mugatzailearik gabe, hala nola *gerizpetakoa* -Aulestin *géisetaku(e)*—, *ilunpetakoa*, *uretakoa*, *eguzkitakoa*, eta abar. *Eztaucat bada almorzutaco gogo andiric* dio Maisu Juanek *Peru Abarca*-n, 1881, 119 orr.

Zenbait lekutan partizipioari ere *-tako* eransten zaio, eta *etorritako laguna* edo *etorritakoa* egiten da, baina Arratia aldean *etorrikoa* esaten da, zenbait testotan *etorrikoa* edo *etorririkakoa* ere den bitartean, ablatiboaren gainean eraikirik. Aulesti eta inguruetan *etorriniku(e)* da, baina *arek estauko setan etorririk*.

Zentzuaren aldetik artikulu singularrez mugatua sentitzen dugunean ez da sekula inongo eskualdetan artikulu singularraren markarik ipintzen *-ko* desinentzia baldin badator ondoan. Horregatik *-tako* markaduna artikulurik ez dagoela adierazteko hedatzen joan den forma da, hedadura osoa izatera iritxi ez bada ere. Ikusi dugunez erabiltzeko modu zaharrarekin txandakatzen da, distribuzio konplementarioa duela, alderdi guztietan distribuzio hori beti berdina ez bada ere.

f) Distribuzio konplementarioz erabiltzen dira.

Pertsona seinalatzaileekin *-zaz* agertzen dantuya'', 15, *guçaz*, Leiz., *Corinthianoe*. I, IIII, 1, *cueçaz*, id. *Romanoe.*,

² *Iru atetako etxia* Lekeition '(la) (una) casa de tres portales' da, zeren *ateta* 'portal' zentzua hartzera iritsi baita. *Ate* hitzak inesiboan mugatzailearik gabe *ate*-n egin zuen eta hortik heldu da gero *ateta*, artikulua eranstean *atétia* bihurturik.

XV, 24. *Zer, nehor* eta halako formek ere hartzen dute, hala nola, *cerçaz*, id., *Romanoe.*, XV, 17, *nehorçaz*, id. *Corinthianoe.* I, II, 15. Gradua duten seinalatzaileek txandakatu egiten dituzte eta biak ager daitezke, hala nola, *huneçaz*, id., *Corinthianoe.* I, IIII, 4, baina *mundu hunez*, id., *Corinthianoe.* I, VII, 31, *hire eçagutze horreçaz*, id., *Corinthianoe.* I, VIII, 11, *harçaz*, id. *Romanoe.*, XI, 36, *eta guc ekarten draucagu testimoniage erraiten ditugun gauça hauçaz*, id., *Apost. Acteac*, V, 32, *heçaz*, id. *S. Lvc.*, XXIIII, 35, *Spiritu harçaz beraz*, id. *Corinthianoe.* I, XII, 9, beina *hayez*, Etxep., "Emazten fauore", 3. Bizkaiko eta Gipuzkoako testo zaharretan ere agertzen dira zenbait, hala nola, *gracija santutuguille edo santificante onezaz ostian dago beste bat*, Aita Fr. Pedro Astarloa, *Urteco domeca...*, 1816, I lib., 123 orr. *erruqui guzaz*, id., XXXXVIII orr., *cezazcua da?*, Moguel, *Peru Abarca*, 1881, 117 orr., eta oraintsu Satrustegi-k argitara duen Bizkaiko kanta zahar batean *niças dator errepikan*, *FLV* (1978), *zuzaz cansatu gabe*, Kardaberaz, *Christavaren bicitza*, lan osoak, 110 orr. *orrezaz, oriezaz*, id., *Egercicioac III*, 305 orr., eta egunoro entzuten ditugu hizkuntza mintzatuan *onezkero honez gero* eta *arrezkero* < *harrez gero* formak ere. Askozaz (h)andiagoa ere entzuten da Bizkaian.

Axularrek *-tzaz* erabiltzen du. Tartas-ek, *Onsa...*, *-tzaz* eta *-taz* nahasian, *nitçaz, orotçaz, RIEV* 1908, 581 orr., *horietçaz, hitz hunez*, id. 570 orr., baina *cutaz, nitaz*, id., 1907, 195 orr. Joannes d'Etcheberri medikuak, ordea, *-taz*, agian *nitan* eta halakoen eredia eremua irabazten joan zelako Ifarraldekoen artean, *hetaz* 81 orr. *hautaz*, 82 orr., *hune-taz*, 88 orr., *hortaz*, 76 orr., *hartaz*, 83 orr. Ziberouko *Egunaria*-k, 1901, *nour da hortaz orhitzten*, 91 orr., eta *dai-gun ourthian mintzatuko gira armanak hountan eritarzun horrez*, 95 orr.

Inolako dudarik geldi ez dadin gradua duten seinalatzaileen singularitasuna edo pluralitasuna eta baita *zuek* formaren plural markatua ere seinalatzaileei berei dagokiela eta ez desinentzia edo posposizioari adierazi nahi nuke, gauza argia bada ere.

Euskal Herri osoa hartzen duen tradizio zaharrari jarraitzeko *-zaz* forma egungo literaturarako hobetzat hartzea izango litzateke egokiena, *-taz* delakoa dagoeneko sustriak sakonegi eginik hedatu ez baldin bada.

Beste egituretan -z hutsa erabiltzen da: *eta hitz eztiz eta lausenguzcoz simplén bihotzac seducitzen dituzté*, Leiz., *Romanoe.*, XVI, 18. *Bata lu idorrez, berçia itxassoç, Tartas, Onsa...*, RIEV (1907), 29 orr.

g) Hau da literaturan dabilen formarik hedatuena.

Cfr. *Bada nehorc ezteçala hura menosprecia, baina guida eçaçue baquerequin, dathorrençát enegana, ecen haren beguira nago anayequin*, Leiz., *Corinthianoe.* I, XVI, 11, *baquerequin* mugatzailerik gabe datorrela, Ifarraldeko geroagoko literaturan ere agertzen den bezala. *Emazteac-ere abillamendu honestez ahalquerequin eta modestiarequin acotra ditecen*, id. *Timotheo.* I, II, 9.

Bizkaiko hizkeretan gehiago erabiltzen da -gaz. *Peru Abarca* delakotik, ed. 1881, biltzen dugu: *lotsatuten nozu onembeste aparigaz*, 112 orr. Berez instrumentalaren jatorrikoa da.

Etxepare-k -ki eta -kila ditu: *Minzaceco çurequila gau bat nahi niqueci... Eceyn ere veldur gabe egoyteco çurequi, "Amorosen partizia"*, 5. Erronkarin ere -ki dugu: *Ni nago osagarriz beterik, eztud ñontik minik sendi, çakur inzlari aztandagonaren bikainbat ssateko ganureki*, Mendigatxa, *Euskera* (1957), 126 orr. Zuberoan badira -ki, -kila eta -kilan: *impossible baita elguarrequila egon ditian*, Tartas, *Onsa...*, RIEV (1909), 561 orr., *hartz bateki etchez etche zabilan gizoun batek bere bizia irabazten zian lagunaren jaoz eraztez jenten aitzinian, Ziberouko Egunaria*, 1901, 101 orr.

L. Mitxelena-ren eritziz "Com. -kin, -ki 'con' < -kien, que en d'Urte alterna con el más frecuente -kiñ < *-kide-n 'en compañía de' ", *FHV*, ed. 1961, 5.10, 122 orr., "El suf. de sociativo -ki(e)n/-ki, y -kila, que se supone procedente de (k)i-de, provisto o no de la desinencia -n de inesivo (o alternativa-mente de -la)", id, 15.7, 308-309 orr. Jakina -kilan delakoan ere inesibo fosilizatua dugu, Bizkaian *alan* gisako formekin gertatzen den bezala bezalaxe, beste euskalkietan (*h*)*ala* eta *abar*, -*la* dutela eta ez -*lan*.

h) L. Mitxelena-k seinlatu zuenez -*gatik* eta honek dituen aldaeren jatorria *gai* sustantibo deklinatuan aurkitu behar da: "-*gati(k)* 'por causa de' (mer. -*gati*, -*gatika*), pero vize. -*gaiti(k)*, sin duda de *gai*, *gei* (cosa, materia', cf. el uso positivo de lat. *causa* en abl.".

Distribuzio konplementarioa dute *-gatic* eta *-rren* direlakoak.

Bizkaiko autore zaharretan sustantibo berbalekin *-rren* dokumentatzen da: Cfr. *Ongo dot hoera afalçaga jaquiterren zor бага* 'bien me sera a la cama sin cenar por leuantarme sin deuda', *Refr. Sent.*, n.º 430. Egun *ja(i)gitearren* esango genduke artikulua erantsirik, *jaikitzeagatic* formaren zentzu berberean eta bigarren honek ere artikulua darama.

Partizipioen ondoan ere erabiltzen da, beti artikulua duela: *naya euguiarren gurari gueyago dogo arten* 'por tener lo que queremos mas desseo entonces tenemos'. Etxepare-kerak ere badakar *-gatic* formarekin txandakatuz eta zentzu berean: *Bera handi içan arren preciaçen chipia*, "Amorosen gaztiguya", 10, alderdi batetik, eta *Pot bat niri equinagatic ecin duque laydoric*, "Potaren galdacia", 3, bestetik. Halako kontestean mendeko kontsesibo kutsuz sentitzeko joera dute biak, baina *-rren* delakoari dagokionez badira kutsu hori ezin izan dezaketen testoa.

¿Cer esango litzate enzungo balitz baserritar batec bedeincatuten dabela maija, ez jaquinarren Barberu ain apaindu ta Madrilen urtiac equin ditubanac? dio Peruk Mogelen liburuan, ed. 1881, 56-57 orr. eta Txomintxu-k ipuinean *Guichiarren ni illa / Iza-ez naz coipetan*, 102 orr., *-arren* berrekailuan artikulua fosilizaturik dagoela, egun *gitxigaiti(k)* esango baikenduke Bizkaian.

Berbo flesioari erantsirikako berrekailuz nominalizatzen den frasearen ondoan ere agertzen da, hala nola, *Gazte çoroa nyçan arren enuqueçu hargatic*, Etxep., "Amore gogorraren despita", 2; *guezur hori nahi becen ongui phensatua eta pagatua cen arren, osoki mainkhua cen*, Etcheberri, *Test.*, Bayonan 1874, 275 orr.; *aceriac buztana jauso eçin ta vay gabia, andidanarren yndarra nagusi jaquiteria*, 'el raposo la cola no puede sostener y si el mazo, por ser en si grande la fuerça mayor es la sabiduria', *Refr. Sent.*, n.º 27, hirurak mendeko kontsesibo kutsuz. Bada, ordea, kutsu hori ez duen testorik ere, *Gomez andia çanarren / An çan Presebal bere, / Bay Joanicote bere, / Magdalenaan an ey dauça / Viola tronpeta bague*, dio XVgarren mendean Mondragoe erre zeneko kanta zaharrak, ikus Mitxelena-ren *Textos arcaicos vascos*, Madrid 1964, 2.1.7, 83 orr., baina inork ez ditu erdarara ondo itzuli lehen lerroak —Mitxelena-k testoa aldatzea propo-

satzen du, gugana aldaturik iragan zitekeelako agian—. Hone-la egin daitekeela uste dut: 'Porque Gomez era grande allí estaban tanto Presebal como Juanicote' eta ez dago testorik aldatu beharrik. Badira, ordea, halako egitura izanik beste aldaera daramaten testoak ere: *inhardetsi on bat erran gaxto bati, guti da gusta, anhitz balio duenagati*'.

Oihenart, n.º 632; *Zeren oraiño, zahar naizenagatik, bizi naiteke gehiago ere*, Axular 130, biak mendeko kontsesiboaren kutsua hartzen dutela. Hurrengoak ez du, ordea, halako kutsirik: *eta errecibitu duen ad. mendua emplega deçan gatic eman dio trabailua*, Etcheberri medikua, 102 orr., artikulurik hartzen ez duela subjuntiboaren ondorik datorrelako.

Bizkaiko testo zaharretan *zerren* ere erabili izan da *zegaiti(k)* formaren ondoan, egun zeharo arkaikoa bada ere hizkuntza mintzatuan. *Zegaiti(k)*, ordea, galderetarako erabiltzen zen, orain bezala, eta *zerren* anaforiko bezala, mendeko kausalak hizkuntza romanikoen eredura egiteko. Lapurdiko testoetan *zeren* forman korritzen du egun ere. Inoiz edo behin galdetzaile bezala ere dokumentatzen da: *eta baldin eguiá erraiten badut, çeren çuec eznauçue sinhesten?*, Leiz., S. Ioan, VIII, 46; *çeren hori? çeren arima honac, ardura ardura beré hilçiaz orhituric, edirenen baitiru...*, Tartas, *Onsa...*, RIEV (1909), 575 orr., bi aldiz agertzen dela, kasu bakoitzean funtzio desberdina beterik.

Egungo hizkeretan, fosilizaturik, beti *-arren* agertzen da eta ez du artikularen bidez singularraren eta pluralaren arteko oposiziorik markatzen. Ez zaio, gainera, beste mugatzaileri gehiago eransten, lehen ikusi dugun *gitxi* erarekin gertatzen den bezala edo bat formari berreturik *Refr. y Sent.* delakoan, n.º 105, agertzen den bezala: *Baterren bestea do anaje* 'vno por otro es hermano'.

Mendebal aldean dugun distribuzioa honela da: partizioaren eta sustantibo berbalaren ondorik *-arren*, besteetan *-gatic* gisakoa. Beste alderdietan bigarrena zabaldu da denerako. Hala ere, Bizkaiko eta Lapurdiko tradizioan bederen, nominalizaturikako frasearen ondorik ere agertzen da eta egungo literaturan bere bidea egiten ari da, mendeko kontsesibo kutsua hartzen duela bereziki.

Bizkaiko alderdi batzuetan zenbait forma erdi fosilizatutuk ere irauten du, hala nola Lekeitioko *pozárren jungo nín-*

tzateke edo *Jangoikuan amóriarren*. Ikus testo zahar batean: *Pecatu mortaleen bat echi badidi confessadu baga acordadurric locearren edo bildurrarren eguingo da confessiñoe hona?* VJ, XVII-garren mendeko dotrina, *BRSVAP X* (1954), 92 orr. (ed. Mitxelena).

Ifarraldean *arren* formak konjuntzio bezala irauten du: *Batbatetan dügü arren / karraska gaitza entzüten*. Junes Casenave, *Santa Grazi pastoral*, Oñati 1976, 116 orr. eta Euskal Herri osoan 'otoi' bezala ere erabili izan da. Fosilizatu den neurrian hastapeneko *h-* gabe agertzen da orain, baina Etxepare, Leizarraga ta Oihenartek bederen *harren* ematen dute, *hargatik* bezalatsu: *Harren bier emanen du sententia piçuya*, Etxep., "Iudicio generala", 5; ...*eta çazpigarren egunean repausatu içan duc. Harren, benedicatu dic Iaunac sabbath eguna*, Leiz., *ABC, lehen tavla*; eta *Harren gaurgoiti zerbait hongoaz / urgatz nezazu Jaungoikoaz*, Oihen., *Gaztaroa neurthitzetan*, V.

i) Lehenengoa hedatuagoa bada ere bigarrena Bizkaiko zenbait alderditan erabiltzen da eta baita Ifarraldean, autore zaharretan dokumentatzen dela, hala nola, *hobe duc hiretaco gal dadin hire membroetaric bat eta eztadin hire gorputz gucia egotz gehennara*, Leiz., *S. Matthev*, V, 29; *Beryarequi daçanian enetaco aycia*, Etxep. "Ezconduyen coplac", 4; *Neuretaco eztaçagut çu nolaco amaric*, Etxep., *Amorosen gaztiguya*", 34.

Genitibo edutezkoaren gainean eraikitzen dira biak.

Zenbait tokitan *-tzako* ere erabiltzen da. Jakina *-(r)entzat* formak *-ko* genitibo nominalizatzailea hartzen baldin badu atzean normala da, hala nola *semearentzako liburua galdu egin da*, edo *semearentzako*, artikulu singularraren gainean eraikirik.

Desinentzia edo posposizio hauk edozein izen sintagmari erantsi dakizkioke, haren sustantiboa esan nahiez bizidunei badagokio nahiz ez badagokio, genitibo edutezkoarekin gertatzen den bezala bezalaxe.

j) Prolatiboa beti inolako mugatzailerik gabe erabiltzen da. Horrek ez du esan nahi, hala ere, *asko* edo gisa horretako hitz batek ezin har dezakeenik, hartzen baldin badu ezin egin dezakeela mugatzaile funtziorik baino. Hau da: *askotzat du* frasea zuzena bada ere ezin esan dezakegu, ordea, **ardi zuri*

askotzat, baina bai *ardi zuritzat hartu du*. Haurra Lardizabal-en testo bat: *Esdras-ec langai au eguinda laster ezagutu zuen Israel-tar ascoc beren odoleco etciran emacume atceac emaztetzat artu cituztela*, *Test.*, ed. 18 , 357 orr.

Eguzkialdean *-tako* formak korritzen du zentzu berean, destinatiborako erabiltzen den berbera. Azkue-k hiztegian dakartza: *uhuiñetako dizie* (S), 'le tiene por ladrón', *sorgintako diaukine* (BN-s), 'la tienen por bruja', *amartako dakei* (R). Ikus Mendigacha-k dakarrena: *chirikotaz gizentantei che-riak; eta bai emoitendei ere erremediotako anich eriri*, cfr. *Euskera* (1957), 136 orr., destinatibo zentzuaren inguruan kontestoaren arauera.

Batzutan *-tzat* nominalizatzaile den *-ko* delakoaren ondoan ere agertzen da, hala nola *mutiko hori etxekotzat dute*. Baina Ifarraldean *-ko* delakoak destinatibo zentzua hartzen duen egituretan zentzu hori indartzen du, hala nola, *ezta lurrekotzat, ez ongarricotzat deusgay*, 'neque in terram, neque in sterquilinum utile est', Leiz., *S. Lvc.*, XIII, 35. Gure artean ez da, ordea, horrela. Destinatiboa *-ko* edo *-rako/-tako* edo *-tarako* formetan ager daitekeenez gero *egiteko, etxerako* eta halakoak ditugu. Hortik *egitekotzat gelditu ginen* sor dezakegu, alderdi batetik —eta ez da berdin *egiteko gelditu ginen*, zeren *egitekotzat* baldin badiot badirudi besteek asmo ezkuturen bat zutela eta itxuraz bakarrik gelditu ginela egiteko—, eta bestetik *ene emazteak erosi zuen hori etxerakotzat neukan, baina ez da etxerako*.

Frase nominalizatuei erantsirik *-tzat* hutsa erabiltzen zuten Ifarraldeko autore zaharrek: *quiçonei barur aiçela aqueri ezakientzat*, Leiz., *S. Matthev*, 18. Egun ageri ezakien besterik ez genduke esango zentzu berberean. Berdintsu gertatzen da *-raino* eta *-ino* direlakoan distribuzioan. Jakina, ez da berdin ez *dakienarentzat* esatea, hor *ez dakien pertsonarentzat* baita.

k) Ikus (h) nota, *-ko* / *-tako* delakoez ari dena.

Distribuzio konplementarioz erabiltzen dira.

Leku izen propioetan, artikulurik agertzen ez baldin bada, *-n* hutsa eransten da, hala nola, *Bilbon, Madrilen*, eta abar.

Pertsona izenak baldin badira, ordea, desinentziaren aurretik beti *-gan* elementua ipintzen da eta gero leku denbo-

razko edozein desinentzia eta inesiboaren kasuan *-n* hartu behar duenez gero berdin gelditzen da, *-e* epentetiko baten bidez **-ganen* egin gabe, agian azkenengo *-n* horrek jatorriz zentzu hori bazuelako, gero beste desinentziak ipintzeko kendu ez bada ere. Berdintsu gertatzen da (*h*)*an* adberbioarekin. Argi eta garbi dago (*h*)*a(r)* seinalatzailea inesibo kasuan besterik ez dela. Baina gero beste kasuak hartzeko (*h*)*andik* alderdi batetik eta (*h*)*ara* bestetik egiten du. Bada, ordea, *arik* ere, cfr. *aric etorrico da vici ta illai epaija emotera*, Mogel, *Peru Abarca*, ed. 1881, 162 orr.; eta baita Etxepare-ren hurrengoa ere: *Hariqueta dançuteco sentencia gaynian*, "Iudicio generala", 23, *Hariqueta* forma oraindik Bizkaian entzuten den berbera dela. Jatorri berekoa da (*h*)*on-* seinalatzaileen hastapeneko elementua, nominatibo kasua alderdi batera utzirik beste egitura guztietan agertzen dena, (*h*)*or-* delakoarekin alternantzia eginik, denboraren buruan graduz bereztera heldu direla, cfr. *neuror*, *neurorrek/neronek* alderdi batetik, eta *euror*, *eurorrek/heronek* bestetik, beste leku batean dokumentatzen ditugunez. Baina honezaz beste nonbait luze tratatzen dut eta hor utziko dut.

Sustantibo berbalek ere *-n* hutsa hartzen dute, hala nola, *egiten*, *jaten*, *etortzen*, *barkatzen*, eta abar. Badira, ordea, hizkuntzan beranduago sortuak, artikulua daramatela agertzen direnak, hala nola, *egitean*, *jatean*, *etortzean*, *barkatzean*, baina nolabait zentzu desberdina hartu dute eta egun biak diraute, bakoitzak bere eremua zaindurik.

Badira, hala ere, mugatzailerik gabeko bestelako formak, txokoren batzutan irauten dutenak, hala nola, *beárren* 'lanean', *itáurren* 'idi aurrean', *atxúrren*, eta abar, Arratian, beti berbo flesio baten mende erabilirik, *egiten* eta halakoak bezalatsu. P. Lafitte-k ere aipatzen ditu banaka batzu bere gramatikan, 2.º ed., 1962, 59 orr., *etchen*, *ihizin*, *iraulden*, *haintzurren*, azkenengo hau Arratiako *atxurren* berbera. Zuberoan *etxen* mugatzailerik gabekoa erabiltzen dute. Berdin gertatzen da *gañen* formarekin: *zerbait sinheste badie Jinkoaren manietan gañen*, *Ziberouko Egunaria*, 1901, 82 orr.

Aurrean gradu gabeko zein gradu hurbileko artikulua, bietarik bat eraman dezake, hala nola *goizean* edo *goizeon*, bigarrena egungo egunez besterik ezin izan daitekeela, *goi-*

zean, ordea, edozein egunetarako erabilirik, baita egungorako ere. Ikus Axular, 142: ...*eta gero orai, arratseon, atrapatu zareneon, gehiago ezin daidizunean, nahi duzu baketu eta adiskidetu?*

Artikuluduna den *-an* forma, ordea, leku denborazko beste kasuen artean erabiltzen da. Hei, alabaina, artikulularrik normaliki berretzen ez zaienez gero, nahiz eta balute bezala har ditzakegun, artikulurik ez dagoela markatu ahal izateko aurrean *-ta-* elementua eransteko joera zabaltzen joan da. Bestean eraginez inesiboa ere kutsaturik gelditu da eta horrela *-an* delakoa desinentzia hutsa balitz bezala hartu izan da, mugatzailerik gabekotzat ere inoiz besteak bezala erabilirik, ondoan *-tan* ere baduela. Horrela esplikatzen da Lardizabal-ek, exenplo baterako, dakarren *urte ascoan seme gabe egon ciran, ikus Test.*, ed. 18 , 387 orr., guk Bizkaian *urte askotan* esango gendukeela.

Problema berbera dugu *bat* mugatzaile singularrari eransten zaion desinentziarekin ere, Bizkaiko hizkeretan gertatzen ez dena. Mendebal aldean *bat* formari *-n* inesibo zaharra eransten diogu eta horrela *etxe baten* gisakoak erabiltzen ditugu eta artikulua behar duenean *batean*. Aurten Iruñean egin den Udako Euskal Unibertsitatean Txillardegi aurrean nuela hainbat euskalduni galdetu nien nola esango zuketean bakoitzak bere jatorrizko hizkeran hurrengo frase hau: *allí se ven dos casas, en una vive Peru y en la otra Juan*, eta bizkaitar gehienek gisa honetako erantzunak eman zituzten ia beti bazilaziorik gabe: *han etxe bi ikusten dira, batean Peru bizi da tta bestean Juan*. Beste alderdi batetik: *en una cosa* nola den galdeturik, *etxe baten* erantzuten zuten bazilaziorik bate-re gabe. Ondarroan eta Motrikun, ordea, beti *baten* esaten dute. Beste batzuren artean, ordea, Bizkaiko hizkeretarik kanpo batez ere, denerako *batean* hedatu da eta Ifarraldean bertan ere zabal dabil, cfr. *han zauden othoitzean etche bateco sala gora batean*, Etcheberry, *Test.*, Bayonan 1874, 280 orr. *Batetan* mugatzailea, *baten* baino berriagoa dudarik gabe, batez ere Zuberoaldean erabiltzen da, hala ere. Baina ezin utz dezaket bertako hurrengo testoa aipatu gabe: *ene etchiaren aldia datekianian heben nagoelarik, zist! jaozi baten sarthuko nuzu barnerat, Ziberouko Egunaria*, 1901, 103 orr. Ez dut uste Bizkaiko influentziaz izkribatua dagoenik, ezta inola ere. Ikusi dugunez *gañen* normala baldin bada,

zergatik pentsatu behar dugu *baten* ez denik? Behin baino aurkitu ez dudanez gero bildur naiz, ordea, erratua ote den.

Gure artean ezaguna denez Ifarraldeko autore zaharrek *hodey batetan*, Leiz., *Apocalyp.*, XI, 12, *mendi batetara*, id., S. Ioan, VI, 3, *labe handi batetaco kea*, id., *Apocalyp.*, IX, 2, eta horrelakoak erabiltzen dituzte, baina beste alderdi bate-tik; *eta mathela batean ioiten auñari, para ieçoc bercea-ere*, id., S. Lvc., VI, 29, argi eta garbi artikulua duela *batean* dela-koak. Beste alderdi batetik *gentilequin batean iaten çuen*, id., *Galatianoe.*, II, 12. Mogel-ek ere *Peru Abarca*-n berdintsua dakar, artikulurik gabekoetan beti *baten* erabiltzen badu ere: *olluac carcarassaz astiaz batian*, ed. 1881, 116 orr. Axular ere Leizarraga-ren bide beretik zebilen.

Mendigacha erronkariarraren kartetan adlatiboa artiku-lu singularra aurrean duela agertzen da, cfr. *mai peara egosstendaizk carta guciuaq*, *Euskera* (1957), 148 orr. Hori horrela izanik, *bata* forma *berzia* formari oposatzen zaiola, lehenengoa ablatibo kasuan eta bigarrena adlatiboan, artiku-luz orniturik erabiltzen du ablatibo kasuan dagoena ere, beste alderdietako euskaldunontzat bitxi egiten dela., cfr. *nik antzi-neko ilabetian eskribitunaun cartan, erran naun, merchedez, eskribilaztadala mutatancenian leku batarik berziara, ssa-kintzadan nora biardazkadan oiltu cartak*, id., 143 orr. *leku batarik berziara* dator 142 orr., ere, aurreko hilabetekoan.

Literatura hizkuntzarako zein norma hartu behar gen-duce, ordea? Beti *batean?*, ala *batetan* eta *batean* berezirik?, ala *baten* eta *batean* berezirik? Zaharrena dudarik gabe *baten* da, gero *batean* formarekin txandakatuz iraun duena. *Bate-tan* eta horrelakoak, ordea, autore zaharren zigilua baldin badute ere, ez daude egungo hizkuntza mintzatuan hedatue-giak. *Baten* delakoa erabiltzen dugunok, ordea, *batetik*, *bate-ra*, eta abar, formei heltzen diegunean ez dugu artikuludunen eta gabekoen artean berezkuntzarik egiten, *goizean*, *goizeon* delako inesiboetan gradua berezirik, beste kasu leku denbo-razkoetan inon bereizten ez den bezalaxe. Beste alderdi bate-tik ni bildur naiz *batetan* eta halakoen norma, Ifarraldeko autore zaharren bideari heldurik, darabilen askok, gehienek edo denek ez esateagatik, ez ote lukeen egungo egunean ida-tziko *matraila batetan jotzen hauenari jarri iezaioak bestea ere*, Leizarraga-k egiten ez zuen bezala. Ez dut uste, hala ere, anfibologia horiek ezin hitz egitera eramango gaituztenik,

ezta gutxiagorik ere. Hon da, alabaina, hizkuntzaren itzulinguruak behar den bezala ezagutzea eta gehien komeni zaizkigunak hautatzea, denok era berean eta zuzen erabiltzekotan.

1) Distribuzio konplementarioz erabiltzen dira.

Ablatibo zaharrak *-tarik* forman nolabait iraun badu ere *-(r)ik* itxuran zenbait egituratan bazterretan besterik ez da agertzen, *-gan-* elementuaren ondoan ez baldin badator. Bizkaian, esaterako, *ordurik ona, atxinerik, aren ondorik, danerik* eta horrelako hainbat entzuten dira. Autore zaharretan egun erabiltzen ez diren asko datoz, ordea: *eta çuetaric Macedoniarat iragan, eta harçara Macedoniaric ethorri çuetara, eta çueçaz guida nendin Iudeara*, Leiz., *Corinthianoe*. II, I, 16; *Noric ecarri dous (sic) pastelhoc? Vrian dan pastelerea garuienerean* 'De donde truxistes estos pasteles? De la mas limpia pastelera que ay en la ciudad', Micoleta, ed. 1897, 28 orr., *-rean* Bizkaiko ablatibo arkaikoa ere agertzen dela; *Betor edaten beste beyñatan calabriada-reonic*, id., 29 orr., biak geminaturik agertzen direla eta lehenengoak artikulua hurbila duela: *Angoac edo dira pinturoc edo erretratuoc. Bassuoc; seren besteoc dira Ytaliaric etorriac* 'tambien deuen de ser de allá los lienços o pinturas o retratos. Algunos dellos; otros son de Ytalia', id, 26 orr., *bassuoc* hitzak artikulua plural hurbila daramala, *besteoc* bezala, hitz biak oposaturik.

Ifarraldeko autoreetan *-tarik* eta *-ganik* da normala egungo egunean ere eta Bizkaian ere zabal ibili da eta nolabait irauten du. *Eta guciéc vianda spiritual ber batetaric ian dutela*, Leiz., *Corinthianoe*. I, X, 3; *eta batheyatzen ciraden harenganic*, id, *S. Matthev*, III, 6; *Narea onaganic ezta gauza gassoric* 'de buen linage no ay cosa peruersa', *Refr. Sent.*, n.º 303; *Mutil ysi equissu atea guilsas, serren ate ysietaric biorten da diabrua* 'muchacho çierra essa puerta con la llaue, que a puerta çerrada el diablo buelue', Micoleta, id., 30 orr.

Bizkaian eta Zuberoan *-tik* delakoak *-ti* aldaera du eta XVI-garren mendean Bizkaian *-rean*, gorago ikusi dugun berrekailu arkaikoa, eta *-ti* formen artean aldea zegoen zentzuaren aldetik, lehenengoak nondik abiatzen den eta bigarrenak nondik iragaiten den adierazirik, nolabait esateko. Gipuzkoako zenbait lekutan *-tikan* erabiltzen da eta bertsolariarik komeni zaienean bertsoetan sartzen dute. Inesibo fosilizatua du azkenean eta bertsolarien artean inoiz edo behin *-tika* ere entzuten da, puntuak eskatzen baldin badu.

Mitxelena-k seinalatu zuenez *-tik* forma *-ti* eta *-ka* sufioxoa besterik ez da —Landuchio-k *-gatika* eta *-gati* du motibatiborako, gorago ikusi dugunez—, *FHV*, ed. 1961, 12.10, 236-237 orr., gero *-tik* itxuran gelditurik, *-(r)ik* bezalatsu.

Uste dut hizkuntza batuan *-tik* alderdi batetik eta *-tarik* eta *-ganik* bestetik erabil daitezkeela norma bezala, horrela tradizio zaharra neurri batean herriz bizturik galdu edo erdi galdu den lekuetan eta gorde denetan indarturik.

Hala ere gerta daiteke *gazterik* edo *mendirik mendi* edo horrelako hitzen batek edo bestek Euskal Herrian aski indar izatea irauteko eta hori gero ikusiko litzateke.

Bada, ordea, *-danik* ere zenbait egituratan, flesio berbal baten gainean eraikia eta fosilizatua. Ikus adlatibo bukatuzkoari dagokion (**m**) nota.

II) Inesiboaren oharretan ikusi dugunez Erronkarin adlatiboa artikulua singularra erantsirik erabili izan da. Zuberorako beste horrenbeste gertatzen da *-tara* erabili behar ez denean agertzen den *-la* berrekailuarekin, artikulua singularra eramanez baitezake: *geroztik adichkide zaharraren errana jin zeit hanitchetan gogoala*, *Ziberouko Egunaria*, 1901, 91 orr., baina *holakobat jin zen aldibatez Hendaia herrila gaiaz*, id., 102 orr., eta *joan ninzan behin Uskal Herriko chokobatetara*, id., 90 orr., eta *bi begietara so jarri zeitan adichkidia*, id., 91 orr.

Bestela Euskal Herri osoan era berean erabiltzen da desinentzia hau.

Gehienetan kontsonantearen ondoan etorriarren *-ra* forman agertzen da, hastapeneko *-r-* eta guzti, zeren bestela, hura gabe, *-a* hutsa geldituko bailitzateke eta artikulua singularizat hartzeko arriskua izango bailuke. *Lurra* forma, esaterako, artikuluduna dugula, *lur* hitzari *-e-* epentetiko baten bidez *-ra* eransten baldin badiogu *lurrera* sortzen zaigu eta ondo bereizirik gelditzen dira biak, artikulua husa duen nominatiboa eta adlatiboa. Hori egitea, *-e-* epentetikoa eranstea alegia, ez da beharrezko, ordea, *-gan* elementuaren ondoan datorrenean eta horrela *-gana* forma zaharrak irauten du Euskal Herri osoan, cfr. *aitagana* edo *aitarengana*, eta ez **ganera*, Bizkaian *gan* hitza, sustantibo gisa darabilgunean baino esaten ez dugun era berriagoak.

Dirudienez *-e-* epentetiko erabiltzeko ohitura beste egitura batzuetara ere hedatu da eta horrela, bereziki mendebal aldean, *onéri, orréri, aréri* eta abar erabiltzen ditugu, *oni, orri* eta *ari* zaharragoen orde, *areri*, seinalatzailea datibo kasuan, eta *-ari*, artikulua eta datiboaren desinentzia, ondo berezirik: *aréri gisónari* alderdi batetik, eta *gisónari* bestetik, egungo hizkuntza mintzatuko usuarioa baino biltzen ez dudala, Aulestiko azentua markaturik.

Leku izenetan ere berdintsu gertatzen da. Etcheberri medikuak dio: *handic iragaiten da Semperera, guero Azcaina, ... handic Cambora, eta Vztaritça*, 79 orr. Egungo egunean askoren joera da, ordea, *Azkainera* eta *Uztaritzera* eta gisa horretakoak esatea.

Era berean *hona* eta *horra* zaharragoak dira *honera* eta *horrera* baino.

m) Adlatiboaren gainean *-no* > *-ino* erantsirik. Beraz adlatiboaz esan den guztiak honentzat ere balio du eta baita gero datozenentzat ere.

Hala ere *-no* > *-ino* adlatiborik gabe ere erabiltzen da distribuzio konplementarioz, bereziki frase nominalizatuen ondoan, baina badira beste aztarren batzu ere.

Cfr. *eta bethe citzaten garairano*, Leiz., *S. Ioan*, II, 7; *eta ethor cedin eneganano*, id., *Apost. Acteac*, XI, 5; *ecen eguiatz diotsuet, iragan daiteno ceruä eta lurra, iotabat edo punctu hutsbat ezta Leguetic iraganen, gauça guciac eguin diteno*, id., *S. Mathev*, V, 18; *eçar ditzaquedano hire etsayac hire oinén scabella*, id., *Apost. Acteac*, II, 35. *Eta eguiàz, çure ari-man erro mandaricatu (sic) hori dagoeiño, aldasca (sic) bethi aurthiquico-ditu, eta çure bertutea flaco eta illhaun egonenda*, Haraneder, *Gudu izpirituala*, 1750, 86 orr.

Oraino / oraiño, artiño / artino / artio / arteo aldaerek, *egundano / oraindaño* eta horien gisakoek, eta abar, adlatiboaren gainean eraiki gabeko berrekailua dute.

Azkue-k bere hiztegian *-giño* aldaera bezala seinalatzen du Bizkairako eta parean *-diño* (B, G), *etxeradiño* ematen du, *oraindiño* (B, G) hitzeko *-diño* bukaera *-giño* delakoaren aldaera dela esanik. Enetzat ez dago dudarik *oraindiño / oindiño / oindio* direlakoak dutena *-daño / -dano* gisakoa dela, eta agian bestean ere beste horrenbeste gertatzen da. Izan ere Arratiako euskaraz *ointxeganik* esaten dugunean beste eus-

kalkietan eta bereziki literaturan agertzen den *-danik*, flesio berbal baten gainean eraikia eta fosilizatua, berbera diogu. Izan ere *-daño / -dano* direlakoak *-no / -ino* berrekailua dute, *-danik* formak ablatibo zaharra duen bezala.

Ikus ditzagun esenplu batzu: *ynurria guino lagun gura* 'hasta la hormiga dessea compañía', *Refr. Sent.*, n.º 81; *andra vrenac esea lauçatu guino daroa betatu* 'la muger de buen recado, la casa suele hinchar hasta el tejado', id., n.º 210; Micoleta-k *aranguño / araynguiño*, modu bietara dakar, erdaraz 'aun' dioena itzultzeko, egungo egunez *oindiño* esango gendukeela, cfr. 22-23 orr. *Peru Abarca*-n, ordea, *agaiti aldatu ezta niganaño neure icen ondocotzat eche onen icena*, dator, ed. 1881, 91 orr.

Ez zait egoki iruditu *-ino* aldaera *adlatibo bukatuzkoa*-ren osagarri bezala klasifikatzeko beste lerro bat sortzea, *bukatuzkoa* titulutzat emanik, ez baitu dagoeneko frase nominalizatuetarik kanpo indar sortzailerik, *adlatiboaren* gainean izan ezik.

n) Aurrekoak bezala *adlatiboaren* gainean eraikia.

Distribuzio geografikoa dute.

Hegoaldean *-(r)untz* *-(r)utz* forman asko korritzen du. Mogel-ek *-(r)unz* darabil: *ollarraren azquenengo soñubaz inguiratuten dira nire mutillac, ta jaguiten dira gaberdirunz gueure bei, idi edo chaalai beguiratutera*, *Peru Abarca*, ed. 1881, 116 orr. Lardizabal-ek *-(r)onz*: *beste alderonz joan ciran*, *Test.*, ed. 18, 256 orr. Azkue-k bere hiztegian *-ratz* ere dokumentatzen du Gernikarako eta *-raz* Erronkarirako. Arratia inguruetan *-rantza* esaten da.

Ez nago zigur ez ote den desinentzien lerroan *-(r)untz* bestearen aurretik hobetsirik ipini behar.

Ifarraldean *(r)at* formaren ondoan zuberotarren artean *-lat* ere bada *adlatiboaren* (II) notan ikusi dugun eremu bertan erabiltzen dena: *...behar du nour bederak eitzi gezurra bazterrialat, Ziberouko Egunaria*, 1901, 83 orr., artikulua singular eta guzti; *Biharamenian badoatza laboraria eta hartz zaña bordalat hartzaren jalkheraztera*, id., 101 orr., artikulurik gabe eta azkenengo sustantibo berbalak *-ra* forma dar-mala *-te* delakoaren ondoan, ikusi dugunez *-ta-* delakoaren ondoan ere daraman bezala.

Hona hemen bestelako testoak: *cergetic çaudete, cerurat beha çaudetela?*, Leiç., *Apost. Acteac*, I, 11; *ecin baititezque, ezeta hortíc hunát iragan*, id. *S. Lvc.*, XVI, 26; *eta guertha cedin hura Ierusalemerrat ioaitean iragaiten baitzen Samariaco eta Galileaco artetic*, id., *S. Lvc.*, XVII, 11.

ñ) Distribuzio konplementarioz erabiltzen dira. Ifarraldean, egungo ohituraz, bigarrena eremu zabalagoan dabil Hegoaldean baino.

Prolatiboaren (j) oharretan ikusi dugunez batzutan *-tzat* indargarria ere har dezake Ifarraldean, ez, ordea, Hegoaldean.

Instrumentala ere gaineratzen zaio, funtsean zentzurik aldatu gabe, *-z* edo *-tz* formetan.

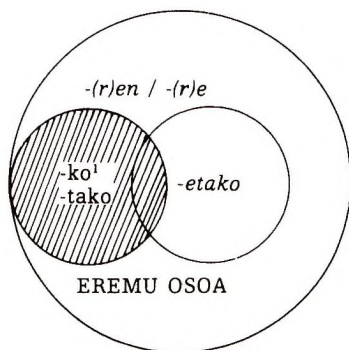
Berrekailua genitibo leku denborazkorako korritzen duen berbera da, baina nominalizazio funtzioan erabili beharritan berboari begira erabilirik destinatibo zentzuz betetzen da eta horregatik lerro bi berezitan ipini dira.

Badira egiturak, bereziki adlatiboaren gainean eraikiz gero, zentzu biak har ditzaketenak.

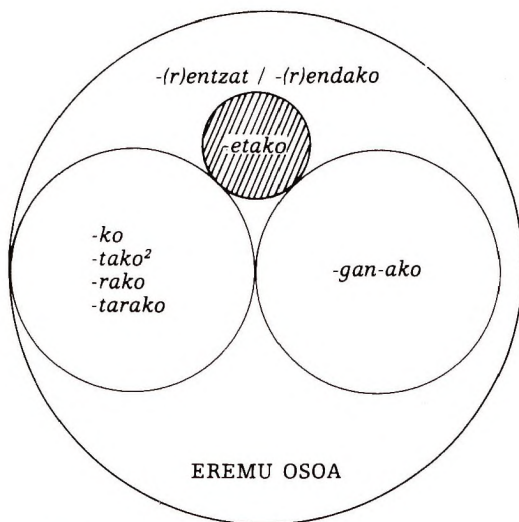
Hemen sartzen ditugu: *amar pezeta kiloko* eta halakoak. Bizidun zentzua dutenekin ere ager daitezke: *amerikanoen hiru gizoneko txinoek bost dituzte armatan*, alderdi batera utzirik egia den ala ez frase horrek azaltzen duena. Hala ere ez da posible esatea hori **gizoneko eman dit* eta hor nahi ta nahi ez *gizonarentzat* edo *gizonarendako* hautatu beharko litzateke.

Genitibo edutezkoaren gainean eraikirikako destinatiboa —ikus (i) nota—, bizidunen zentzua izan edo ez izan, edozein eratako multzori berreturik erabiltzen da, genitibo edutezkoari berari gertatzen zaion bezala. Baina leku denborazkoen artean klasifikatu denak baditu zenbait muga, genitibo leku denborazkoen antzera. Honen atzean eskemen bidez azaltzen dira nolabait. Ikus *-gan* elementua hartzen dutenen lerrokadari ipini zaizkion oharrak. Jakina, bizidun zentzuzkoentzat *-gan* berretuz gero *-ganako* da destinatiboaren forma, adlatiboaren gainean eraikirik, ez bestela.

Cfr.

Genitiboen eremua

Destinatioaren eremua

Bizidunen zentzua dutenei eransten ez zaiena.

¹ Jakina, deklinabidetik kanpo *-ko* balio adierazkorreko sufijo bezala agertzen da, diminutiboa eginik, eta batez ere bizidun zentzukoeri erantsi izan zaien halako erabiltzez.

² *-tako* hemen, bizidunen zentzua dutenei eta ez dutenei erantsirikakoen artean sartu da, hain zuzen ere *-tzat* prolatiboak duen zentzu berebean ere Euskal Herriko alderdi batean erabiltzen dela bie jarririk agertzen delako, ez bestegatik.